

DUNAI ANDREA

A protokoll tükrében

Kádár János az NDK-ban

*„Én jól tudom, hogy szörnyű sok barátom van az NDK-ban,
S azt is, hogy percről percre egyre több.”
Udo Lindenberg: Különvonat Pankowba*

1966. május 26-án összegyűlt a Német Demokratikus Köztársaság (NDK) Külügyminisztériumának sajtóstábjába, hogy megvitassa azt a tíz pontból álló előkészítőtervet, amelyet a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának Agitációs és Propaganda Osztálya hat nappal korábban már szentesített. Az említett terven mellesleg május 5. óta ügködtek a Sajtóhivatal, az ADN-hírügynökség (*Allgemeiner Deutscher Nachrichtendienst*) és a vezető lapok munkatársai. Egy évvel korábban Titót nyűzsögték körül a mikrofonok és a kamerák, s a sajtó érdeklődése ezúttal sem lehetett szerényebb. Nemhiába, a keletnémet államot fennállásának első 39 évében a megfontoltság, az összehangoltság és a tervszerűség jellemezte.

Ezen a májusi tanácskozáson megbeszélték, hogy három minisztériumi elvtárs állandóan kíséрни fogja a delegációt, míg egy negyedik az újságírók csoportját ellenőrzi. Baló elvtársat, a Magyar Népköztársaság nagykövetségének sajtóattaséját szakértőnek kérték fel. A kiszemelt újságíróknak 22 gépkocsit bocsátottak rendelkezésére. Ezek közül egy nyitott ZISZ¹ közvetítőkocsi a konvojt vezette, egy másik lezárta, és további három a konvoj közepébe ékelte be magát. A rendszámtáblák kiadását az Állambiztonsági Minisztérium (MfS) vállalta.

1966-ban az NDK-ban megjelenő lapok felső pártutasításra május 20-án, hajnali 4 órától kürtölhették szét, hogy Kádár János és küldöttsége a közeljövőben tiszteletét teszi az országban. Az első komolyabb cikkek má-

¹ A márkát az autógyár rövidítése után nevezték el: ZISZ = *Zavod Imenyi Sztalina*. A Sztálin halála után gyártott kocsik márkája ZIL = *Zavod Imenyi Lenyina*.

jus 26-án jelentek meg a látogatás kapcsán. Megírták, hogy a magyar párt- és állami küldöttség június 13-tól 17-ig tartózkodik az NDK-ban, majd röviden és velősen kitértek a Kádár–Ulbricht-találkozó közvetlen céljára. Ebben természetesen nem volt semmi újszerű, hiszen a hagyomány szerint a pártvezetők a szocialista közösségen belül mindig és kizárólag a barátság elmélyítése, a béke, a kommunista és munkásmozgalom megszilárdítása, valamint az európai békéért folytatott küzdelem végett tették tiszteletüket egymásnál. A vizitet bekonferáló néhány közleménynek – a sajtóterv értelmében – ki kellett emelnie a két állam közös vonását, nevezetesen azt, hogy „nagy érdeklődéssel” viseltetnek a KGST és a Varsói Szerződés iránt, és sikraszállnak e „két szervezeten belül működő intézmények hatékonyságának növeléséért”.

Esetleges nézeteltérésekről természetesen nem szólt a fáma, hiszen ilyenek léteztek ugyan, ám a szocialista együttélést nem befolyásolhatták. A Központi Bizottságból irányított sajtóig nem értek el, és a cenzúrán edződött nyomdafesték különben is kifakult volna, ha negatív hírt kellett volna közölnie. A külügyminisztériumi felelősök az NDK-televízió külpolitikai magazinját, az *Objektív* adását és az újságokat arra biztatták, hogy június elején riportokat közöljenek Magyarországról. A *Berliner Zeitung*-nak a magyar nagykövettel kellett interjút készítenie. A keletnémet külügyminisztérium belső használatra, a Magyarország felszabadulásának 21. évfordulója alkalmából hatoldalas országismertetőt készítettett, amelyet egy újabb anyag kíséretében ismét szétküldtek a kiemelt szerkesztőségeknek.

Ezen kiértékelések szerint az előző évben hazánkban paradicsomi állapot uralkodott: a nemzeti jövedelem 25-26%-kal növekedett, az ipari termelés 47-48%-kal, jelesül a gépgyártás 85, az export 65, az import pedig 54%-kal. 280 000 új lakást adtak át, 45 000 000 példányszámban jelentek meg könyvek, 830 000 tévékészüléket regisztráltak és 105 000 000 mozijegy kelt el. Az impozáns számadatok – amelyekhez persze viszonyszámokat nem illesztettek – és a rózsás jövőbéli prognózisok ellenére az évforduló körüli hetekben a főként csak kurta írások jelentek meg napilapokban Magyarországról, s a külügyminisztérium Kádár János látogatása előtt azon volt, nehogy megismétlődjék a tavaszi sajtópangás. Ezért tartották oly fontosnak a sajtómunkát. A minisztériumi fejesek arra vágytak, „hogy a szocialista Magyarország iránti baráti érzelmek elmélyüljenek, az NDK lakossága bővebben kapjon tájékoztatást a Magyar Népköz-

társaságról. Ez okból okvetlenül kihangsúlyozandó volt a két ország közötti szoros és baráti együttműködés.”²

A felkonferálás és a nagy igyekezet ellenére az újságírók és a szerkesztők csak komótosan láttak hozzá az alkotáshoz. Az ADN hírügynökség és a *Neues Deutschland* június 7-én nyúl farknyi írásban mindössze azt tartotta fontosnak közölni a nagyérdeművel, hogy Magyarország felismerte a márciusi bonni jegyzék³ képmutató jellegét, és támogatja az NDK felvételét az ENSZ-be. A többi napilapban a magyar halászléről és az egri bikavérrel cikkeztek. Az utóbbi, turisztikai jellegű írások elégedetlenséggel töltötték el a külügyminisztérium sajtóosztályát. Pedig az ország megkedveltetéséhez az is hozzátartozott, hogy az NDK-polgárok ellátogassanak hazánkba, s a személyes élmény megszerzésének elvben nem volt akadálya. Az NDK-turisták a hatvanas évek közepétől a Varsói Szerződés öt tagállamába a rendőrörsökön igényelhető betétlapokkal utazhattak, amelyek a személyi igazolványukkal egyetemben kiutazási engedélynek számítottak. Igaz, az engedélyezési procedúra sokáig tartott, és a pénzbevéltés is korlátozott volt, továbbá maximum 30 napig lehetett idegenben tartózkodni. A statisztika szerint az utazási célországok között Magyarország volt a legkedveltebb: 1965-ben 85 000-en, a Kádár-út évében pedig már 125 000-en látogattak el hozzánk.⁴

Előbb-utóbb összeszedték magukat a keletnémet hírlapok: június 6-án a *Der Morgen* (a Nemzeti Demokrata Párt, az NDPD lapja) a magyarországi kisiparosokról regélt, a *Tribüne* (a szakszervezetek lapja) három nappal később a magyar és a keletnémet szakszervezet (FDGB) közötti elmélyült viszonyt kommentálta, a *Neue Zeit* (Keresztény Demokrata Unió, a CDU lapja) a tokaji borok zamatát ízleltette, és a *Bauern-Echo* (Német Parasztpárt, a DBP lapja) a magyar mezőgazdaság speciális problémáit vette górcső alá.

Ez a cikkbőség szinte már zavarba ejtő. Az NDK-ban a politikai bezártság ellenére pezsgő sajtóélet folyt. A 17 milliós lakosság 8 országos, a

² Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes. Ministerium für Auswärtige Angelegenheiten (PA AA MfAA) A 13046.

³ 1966. március 26-án az NSZK-ban az Erhard-kormány jegyzéket adott ki a „a béke biztosításáról és a leszerelésről”, amelyet az összes nyugati, arab és szocialista országnak eljuttatott. Ebben többek között követelte a Szovjetunió, Lengyelország és Csehszlovákia kormányaitól, hogy nyilatkozatban rögzítsék az erőszakról való lemondást.

⁴ DUNAI Andrea: Nyaralók megfigyelés alatt. In: *1956-os Intézet Évkönyv*. Budapest, 2009.

tömbpártok 14 regionális, a Német Szocialista Egységpárt (NSZEP) 15 megyei napilapjából meríthette a friss híreket. A berliniek és a brandenburgiak még a bulvárosabb *BZ am Abend*ben is böngészhettek esténként, míg a 40 000–60 000 főt számláló szorb kisebbség a *Nowa Doba* újságból művelődhetett anyanyelvén.

Anomáliák – mint említettem – léteztek, s időnként Kádárnak kellett elsimítania a feszültséget. Ilyenkor rendszerint magyarázkodott. 1960 decemberében például Walter Ulbricht előtt kellett mentegetőznie a *Hézagmentes vágányok előállítására és fenntartására* című budapesti nemzetközi konferencia miatt. Részlet az MSZMP első titkárának leveléből: „E rendezvényen a mi szakembereink miatt valóban előfordult két sajnálatos hiba. Az egyik hiba, hogy az értekezlet céljára berendezett helyiségben valóban nem volt ott az NDK új zászlója a megnyitás időpontjában (ezt figyelmeztetés után pótolták). Való az is, hogy két magyar vasúti szakember a nyugatnémet cég képviselőit túlzott figyelemben részesítette. A felelőst az értekezlettel kapcsolatos hibákért a miniszter felelősségre vonta és fegyelmi büntetésben részesítette. (...) Azzal kapcsolatban, hogy nyugatnémet mozdonyok magyarországi próbaútjait esetleg kémkedésre használták, vagy használhatják fel, közölhetem: e mozdonyok útvonalának kijelölését az illetékes magyar biztonsági szervek bevonásával eszközölték, és maga a próbaút is megfelelő ellenőrzés mellett folyt. (...) Biztosítom, mindent megteszek azért, hogy hasonló a jövőben ne adódjon elő.”⁵

Igen, a Német Szövetségi Köztársaság! A magyar–nyugatnémet kapcsolatokat az NDK hivatalból, mániákusan, árgus szemekkel figyelte (akkor is, amikor nem kellett volna), és ezek, mivel fokozatosan mélyültek, egyre-másra adtak alkalmat nyugtalanságra és gyanakvásra. Budapestnek lavíroznia kellett. Amikor 1964-ben hatályba lépett a megállapodás Magyarország és az NSZK között a kereskedelmi és fizetési forgalomról, valamint kereskedelmi képviseletek felállításáról, Bonn szerette volna elérni, hogy képviseletének jogköre konzuláris feladatokra, nyugatnémet és ezen belül nyugat-berlini polgárok ügyeinek intézésére is kiterjedjen. Kádárék ebben a kérdésben nem engedhettek, mert azt az NDK kifejezetten rossz néven vette volna. A Stasi Budapestről küldött jelentései már azt is sokallották, hogy a képviselet rejtjelezési jogot kapott. Ám az NSZK–MNK (Magyar Népköztársaság) közeledést magyar érdekek is sürgették. 1966-ban például már kilencedik éve töprengtek azon Bonnban, hogy a Szövetségi Kor-

⁵ Bundesarchiv (a továbbiakban: BArch DY) 30/3661. Bd. 74.

mány, mint a Harmadik Birodalom egyedüli jogutóda, megítélje-e a 62 000 magyar zsidó igénylőnek a globális kárpótlást, és ha igen, milyen összegben. Ebben a kérdéskörben a hatvanas évek közepétől a nyugatnémetek mind gyakrabban jelezték a magyaroknak, hogy egyebek mellett a jóvátételnek is kedvezne, ha helyreállna a két ország között a diplomáciai nexus. A magyar zsidók jóvátételi igénye önmagában is szálfka volt az NDK szemében, amely ebben is csak a magyar–nyugatnémet közeledés aggasztó jelét látta. Propagandisztikusan, persze, az NSZK-t tekintette a náci bűnök örökösének, noha bűnösök az NDK-ban is laktak, és perek is folytak ellenük. Az 1943/44-ben Auschwitzban szolgálatot teljesítő dr. Horst Fischert, sprenhageni járási orvost, a Stasi 1965 júniusában vizsgálati fogságba vetette. 1966 márciusában kezdődött a pere az NDK Legfelsőbb Bírósága előtt, s 15 nap múlva meghozták a halálos ítéletet. A peranyagot a magyarok kikérték, s az NDK elvben bele is egyezett a dokumentumok kiadásába, azzal a feltétellel, hogy a magyarok az ezekből merített ismeretanyagot nem használhatják fel a jóvátételi tárgyalásokon.⁶ Az NDK a náci bűnösök elleni perekkel azoknak az NSZK-ban működő iparvállalatoknak a felelősségét igyekezett bizonyítani, amelyek annak idején kényszermunkára fogták az üldözötteket. Az I. G. Farben vállalat például potenciális célpont volt. Így az NDK a szomszéd állam szemére vethette, hogy fittyet hányva a Potsdami Egyezményben vállalt kötelezettségeknak, hagyja tovább működni a bűnös monopóliumokat és konszerneket.

Az NDK különösen akkor érezte magát elemében, ha magas beosztású nyugatnémet tisztségviselőről rántották le a leplet, amely alatt meztelen valóságként a náci múlt rejtőzött. Kelet-Németországban melleleg már az Eichmann-per idején (1961) publikálták, hogy a nyugatnémet diplomaták 60%-a a hitleri rendszert is szolgálta.

Az 1966-os esztendő ráadásul egy „magyar ügygel” kezdődött. Az NSZK jeruzsálemi nagykövetének helyetteséről, Alexander Törökről, alias Török Sándorról kiderült, hogy 1944-ben a Szalasi-kormány delegálta a berlini magyar királyi követségre. Török tagja volt a nyilas pártnak, és ezt nem is tagadta, amikor 1966-ban fegyelmi eljárást kezdeményezett maga ellen. Beindult a keresés az eredeti dokumentumok után. Az NDK külügyminisztériumának „Szomszédos országok” osztálya levélben kérte a budapesti nagykövetséget, hogy segítsen nyilvánosságra hozni a Törököt terhelő dokumentumokat. Közben Hardo Brückner, a nyugatnémet kereskedel-

⁶ PA AA MfAA. C 250/72 Fiche 1.

mi képviselő vezetője már az év februárjától kereste-kutatta a terhelő vagy éppen mentő anyagokat, főleg Lévai Jenő történész lakásán. Nyáron Wilhelm Meissner keletnémet nagykövet is belekezdett a kutatásba, s megküldte minisztériumának Török Sándor 1943-ban kelt belépési nyilatkozatát a Nyilaskeresztes Pártba. Törököt végül felmentették; a nyugatnémetek arra hivatkoztak, hogy Lévai csak iratmásolatokat adott nekik. Török diplomáciai karrierjén nem esett csorba. Tegyük hozzá, hogy mint nemrég kiderült, a bonni Külügyi Hivatalban nem ő volt az egyetlen olyan munkatárs, akinek tisztázatlan volt az életrajza.⁷

De térjünk vissza az 1966. júniusi napokhoz. Magyarországról „5+1” zszurnalisztát hívtak meg, a rejtélyes + 1 már június 7-én befutott. Hazánk tollforgatóit a „Johannishof” vendégházban, Mitte kerületben szállásolták el, és értékuponokkal látták el őket. A külügyminisztérium levéltári anyagából nem derül ki, mennyi pénzből kellett vircsaftolniuk. Az biztos, hogy az 1960-ban bekövetkezett áremelés ellenére a „Jánosudvarban” olcsón kosztoltak a vendégek. A főúr egy főtt tojásért 0,68, két lágyért 1,50, két sonkás tükörtojásért 2,45 keletnémet márkát számlázott. A kis kanna filteres kávé, tejszín és cukor nélkül, 1,80-ba került, míg fehéren és édesen 2-be. Gépkocsikra azért is szükség volt, mert a hivatalos küldöttség és az újságírók lakhelyét legalább 20 kilométer választotta el egymástól. Igaz, akkoriban Kelet-Berlin széles sugárútjain alig volt forgalom, főleg Trabantok és Wartburgok döcögtek 50 kilométeres sebességgel. Az állami Volgák és Tátrák nagy feltűnést kelthettek.

A szállítás és ellátás költségeit a minisztertanács állta. A sajtóterv szerint a televíziónak és rádiónak egyenesben kellett közvetítenie a magyar küldöttség érkezést, indulását, valamint az egyik nagygyűlést. Ez így is történt.

A program feszített volt. A magyar kormánygép június 13-án, a kora délelőtti órákban „lökhajtású vadászgépek társaságában áthaladt a schönefeldi repülőtér felett”, majd 10 óra 30 perckor földet ért. A 21 tagú delegáció – benne szakértők, követségi tisztségviselők, adminisztratív erők – tiszteletére „felsorakozott a Nemzeti Néphadsereg három részhadereből álló díszszázada”. A magyar vendégeket közel 40-en várták. A himnuszok elhangzása alatt az ágyú 21-szer dördült. A díszszázad parancsnoka kikiáltotta a napi jelszót: „A Német Demokratikus Köztársaság és a

⁷ Eckhard CONZE, Norbert FREI, Peter HAYES, Moshe ZIMMERMANN: *Das Amt und die Vergangenheit*. München, 2011.

Magyar Népköztársaság közötti szoros barátságért és a testvéri szocialista együttműködésért.”⁸ Kádár üdvözölte vendéglátóit, mire a díszszázad háromszoros hurrával köszönt vissza. A látogatók a repülőtérrel Pankowba, a pompás Schloss Niederschönhausen rezidenciába utaztak.

Az állami vendégek ideiglenes lakhelyeül szolgáló palotát és a hozzá tartozó vendégházakat 1964-ben renoválták, miután az Államtanács kiköltözött, és máshova tette át székhelyét. A szobákat parkettázták, a főépületbe liftet építettek, és a legtöbb termet újratapétázták. A 18. század közepén épült, klasszicista „kacsalábon forgó várat” nem érték háborús károk. Az 1960-as években készült felvételek tanúsága szerint a keletnémet belsőépítészek nem az államelvekre jellemző merevséggel viszonyultak a stíuselemekhez. Merészen és nagyvonalúan alkottak. Kádár János és küldöttsége eszerint egyszerre élvezhette a fehér és arany textíliával bevont rokokó bútorokat, a Potsdam-Sanssouci kastély mintájára gyártott neorokokó fűtőestrácsok látványát, de a kontraszt kedvéért bepillanthattak Wilhelm Pieck államelnök 1950-ben nemes egyszerűséggel bebútorozott dolgozószobájába is. A férfi és a női hálószobákat az 1960-as évek hangulatában rendezték be, ám ezekben – a kordivat elemeit negligálva – mégis a zománc fogantyúk, a báránybőr ágytakarók, a sötétkék szőnyegpadló és az arany cirádás keretben elhelyezett falitükrök kelthettek feltűnést. A szobákban volt telefonkészülék, amelyet a 485 050-es számú központon keresztül kapcsolnak, míg a vendégházakat közvetlenül a 4807 és a szobatelefonszám összefüggő tárcsázásával lehetett elérni. A pankowi palota az NDK-ban mellesleg meghatározó történelmi eseményeknek adott otthont: 1958-ban itt ünnepelték a Stasi megalakulását, és itt döntötték el, hogy az állambiztonság börtönét Hohenschönhausen kerületben építik fel.

A magyaroknak kevés ideje volt megmerítkezni a *genius loci*ban, és nem tudjuk, hogy tettek-e sétát a buja növényzetű kertben. A kiadós ebéd után koszorúzás következett, először a Szocialisták Emlékművénél, majd a Szovjet Hősök Emlékművénél. Innen a Központi Bizottság épületébe hajtottak, ahol tárgyalásokat folytattak. Ezen részt vett Erich Honecker is – Brezsnyev kegyéből később Ulbricht utóda – akkoriban PB-tag, és a KB-ban biztonsági és káderkérdésekkel foglalkozott. A magyar olvasók Honeckert 1964. október 1-jén ismerhették meg a *Népszabadságban* megjelent többhasábos interjúból. 19 óra 30-kor az NDK Államtanácsának elnöke és felesége, Lotte Ulbricht adott fogadást. A protokollesemény nem

⁸ PA AA MfAA. A 13406.

tarthatott sokáig, s feltételezhető, hogy a németül beszélő delegációtagok 21 óra 30-kor szállásukon bekapcsolták a fekete-fehér tévékészüléket. Eduard von Schnitzler, a rendszer propagandistája aznap a *Schwarzer Kanal* (Fekete Csatorna) című műsorában a bonni kormány és a bűnös népi német szervezetek revansizmusáról értekezett. A Fekete Csatorna után kezdődött az *Aktuelle Kamera*, az esti híradó. Képsorain a magyar vendégek önmagukat láthatták, amint aznap reggel megérkeznek a Német Demokratikus Köztársaság fővárosába.

Másnap, június 14-én reggel Kádárék először délnyugatra vették útjukat, Magdeburg, aznapi célállomásuk felé. Ott már heves előkészületek folytak a fogadásukra. Az NSZEP ottani napilapjának, a *Volksstimme*nek (A nép hangja) három nappal korábbi számából a szerkesztőségi kifutófiú hatvan példányt vitt át a bevásárlóutcában található Szakszervezeti Szállóba.⁹ A különszállítmány a kivételes eseménynek szólt: a címlapról Kádár János mosolygott a magdeburgiakra. A várost várakozásteli léggör lengte be. 13.45-kor végre megszörrent a telefon az Ernst Thälmann Nehézipari Művekben. A Halle megyei Görzig városkából szólt át a Karl Marx Tsz vezetője, hogy bejelentse: a magyar párt- és kormányvendégek jó étvágygal elfogyasztották ebédjüket, személygépkocsikba szálltak, és a sofőrök már rá is léptek a gázpedálra.

Kádárék 15.15-kor szerencsésen megérkeztek, és elfoglalták helyüket a magdeburgi kombinát „Vörös terén” felállított tribünön. Öt perc múlva elkezdődött a nagygyűlés. Willi Stoph miniszterelnök és Kállai Gyula, az Elnöki Tanács tagja tartott beszédet. Ami azt illeti, volt közöttük némi diszsonancia: míg Stoph a Szovjetunióról lelkesedett és a Szövetségi Köztársaságot szidalmazta, addig Kállai említést sem tett az NSZK-ról.¹⁰ Az időjárás, sajnos, nem kedvezett az alkalomnak. Eleredt a kora nyári zápor, a hallgatóság egyik kezében esernyőt tartott, ügyetlenül tapsolt, miáltal nem volt világos, melyik felszólalás aratott nagyobb sikert. Ezután behúzódtak a 11-es csarnokba, ahol Kádár János „spontán” beszélgetésbe elegedett az egyik dolgozóval.¹¹ Este, a rövid pihenő után, az International szállodában az NSZEP megyei pártbizottságának első titkára adott díszvacsorát. A keletnémet televízió műsora erről az epizódról nem számolt be,

⁹ PA AA MfAA. A 13020 Fiche 2.

¹⁰ Forrás: <http://www.osaarchivum.org/files/holdings/300/8/3/text/33-3-279.shtml>.

¹¹ Forrás: [http://www.defa-stiftung.de/cms/\(S\(1f2ex4y5g2fsgv45zuqdf55\)\)/DesktopDefault.aspx?TabID=412&FilmID=Q6UJ9A003AAP](http://www.defa-stiftung.de/cms/(S(1f2ex4y5g2fsgv45zuqdf55))/DesktopDefault.aspx?TabID=412&FilmID=Q6UJ9A003AAP).

és a Külügyminisztérium Politikai Levéltárában fellelhető dokumentumok sem térnek ki részletekre. A NSZEP archív anyagából viszont tudjuk, hogy a magdeburgi vendéglátók négy évvel korábban Magyarországon jártak, ahol az MSZMP munkáját tanulmányozták, és Kádárral is beszéltek. Útjuk minden szempontból tanulságos lehetett, bár az előkészületek nem mentek simán. A magdeburgiak anyagot kértek az NDK budapesti nagykövetségétől, s ez volt az a ritka eset, amikor némi zavar állt be: „Az anyag, amelyet utazásunk előtt a követségtől kaptunk, igen negatív volt. A tájékoztató megbeszélésen, amelyet delegációnk az első napokban folytatott a követségen, ez a negatív oldal még erősebben kifejeződött, olyannyira, hogy pozitív dolgok már említésre sem kerültek. Miután egy kicsit összelekedtünk a magyar elvtársakkal, olyan megjegyzéseket tettek, hogy mióta Meissner elvtárs az új nagykövet, nem lehet a követségünkkel jó kapcsolatot kialakítani. Meissner elvtárs további kijelentéseiből azt vettem ki, hogy a magyar elvtársakkal úgy viselkedik, mint egy osztályfőnök. (...) A követségen dolgozó elvtársak azt is mondták, hogy Külügyminisztériumunk nagyon szigorú szempontokkal látja el őket, és ezek a helyzethez nem teljesen reálsan viszonyulnak. Továbbá arról panaszkodtak, hogy nem kapnak elegendő információt az NDK-beli helyzetről, miáltal semmit sem tudnak mondani azokról a problémákról, amelyekről kérdezik őket. Azt mondják, mindenben a *Neues Deutschland*ra kell támaszkodniuk.”¹²

A keletnémet delegációt akkor Alois Pisnik, az NSZEP Magdeburg megyei titkára vezette, és tőle származik a 14 oldalas jelentés, amelyet Ulbrichtnak nyújtott be. Ebben azt javasolta a felettesének, hogy a párt az elvi munkára koncentráljon, és minden mást bizzon az állami és tömegszervezetekre, amelyek ezáltal nagyobb felelősséget és önállóságot élveznek. Imígyen megerősödik majd az itteni pártszervezetekben dolgozó elvtársak felelősségtudata, és ez használ az egész ügynek. Pisnik Miskolcon, Veszprémben és Tolnában tett kirándulása során meggyőződött arról, hogy lehet egy s mást tanulni a magyaroktól. A párt- és az állami feladatokat nem lehetett ugyan szétválasztani, de a struktúráján lehetett lazítani, és ehhez mindenképpen tanácsosnak tartotta megszüntetni a járási első és másodtitkári posztokat.¹³

Most, 1966. június 14-én Pisnik ott ült Kádárral szemben, és a két hasonló közegben szocializálódott politikus nyilván jól megértette egymást,

¹² BArch DY 30/3661.

¹³ BArch DY 30/3661.

bár nem tudjuk, miről csevegtek. Pisnik egy évvel volt fiatalabb Kádárnál. Ő is az Osztrák–Magyar Monarchia területén született, 1933-ban lépett be az Osztrák Kommunista Pártba, s 1940-ben mint illegális kommunistát tíz év börtönbüntetésre ítélték. Eredeti szakmája géplakatos volt. Ádámig és Éváig egészen biztosan nem mentek vissza a történelemben, és Kádár feltehetően bölcsen hallgatott róla, hogy nem értett egyet a módszerrel, amellyel Nyikita Hruscsovot eltávolították első titkári posztjáról. 1953 és 1956 azonban alighanem szóba került a finom falatok között. Hogy a magyar reformról egymás között beszéltek-e, nem tudni. Az ütemterv szerint nem volt sok idejük, a vendégeket teli gyomorral a főpályaudvarra vitték, ahonnan 22.30-kor indult a különvonat Rostock-Warnemündébe.

Másnap, a Keleti-tenger partján, kvázi szabadidős programot szerveztek: Kádárék bejárták a 11 emeletes „Hajózás Házát”, megtekintettek egy tengerész hadgyakorlatot, az *Ostseeland* állami jachton kihajóztak a tengerre, majd a nép közé vegyülve halászünnepeken vettek részt. A televízió műsorából tudjuk, hogy itt Kállai Gyula táncra perdült egy keletnémet menyecskevel. A *Bauern Echo* szerint még az első titkárt is magával ragadta a hangulat, noha az nem volt táncos lábú. A táncparti után Kádár és Honecker külön asztalnál csirkecombot falatozott. A háttérben kattogtak a fotósok Praktikái. A Parasztpárt lapja ekképpen rezümézett: „A csárdás temperamentum a mecklenburgi elővigyázatossággal keveredett, és ez egyáltalán nem volt rossz elegy.”¹⁴

Kádárék ez után a kirándulás után még két napot töltöttek a fővárosban. Tárgyalásokat folytattak, szemrevételezték az „államhatárt” a Brandenburgi kapunál, benéztek a magyar követség új épületébe az Otto-Grotewohl-Strasse és az Unter den Linden sarkán, valamint nagygyűlésen vettek részt a Friedrichstadt-Palastban. Kádár és Ulbricht beszédeit az érdeklődő nagyközönség néhány hét múlva a berlini Dietz Verlag gondozásában megjelent kötetben¹⁵ szóról szóra követhette.

A fáradt vendégek június 17-én, pénteken a kora délutáni órákban repültek haza.

Kádár János NDK-beli látogatása hivatalos értékelés szerint megerősítette a jó viszonyt, s a két külügyminisztérium hamarosan megállapodott

¹⁴ *Bauern Echo*, 1966. június 16.

¹⁵ *Internationalismus, Zusammenarbeit und Einheit*. Reden der Genossen Walter Ulbricht und János Kádár auf der Freundschaftkundgebung in Berlin am 16. Juni 1966. (Nemzetköziség, együttműködés és egység. Walter Ulbricht és Kádár János elvtársak beszédei a berlini baráti nagygyűlésen, 1966. június 16-án.) Berlin, 1966.

abban, hogy a következő évben 14 kelet-berlini kolléga fogja jól megérdemelt nyári szabadságát a Balatonnál tölteni, Magyarország pedig 12 kollégát delegál nyaralásra Tübingiába. A költőpénzt a meghívók állják: a magyarok naponta 33 forintot, a keletnémetek 8 márkát helyeznek a meghívottak zsebébe, és írásban rögzítették, hogy az összegből az italfogyasztást is fedezni kell. A megállapodásban kitértek egy kényes kérdésre, nevezetesen arra, hogy „a nyaralók a vendéglátó országból nem utazhatnak tovább harmadik országba”.¹⁶ Ez nyilván a keletnémetek ötlete volt, akik ekkor már kétféle statisztikát vezettek: egyik a Magyarországról Ausztriába és Jugoszláviába végrehajtott szökések számát rögzítette, a másik azokat a szerencsétlen flótásokat tartotta nyilván, akiket a határokon elkaptak, kihallgattak, megaláztak és visszazsupoltak Kelet-Németországba.

De történtek másféle fejlemények is: a két ország közötti kereskedelmi egyezmény 1966 végén további terméklistával bővült. Eszerint a tervezett mennyiség felett a következő évben az NDK-nak egyebek között plusz 590 Trabant és 1500 Wartburg gépkocsit, valamint 6860 hektoliter sört kellett leszállítania Magyarországnak. 1967. június 2-án pedig aláírták az egyezményt a magyar fiatalok NDK-beli munkavállalásáról. A kontingens biztató volt: 1967-ben 1000-2000, a következő években pedig évente 4000-5000 magyar munkást alkalmaztak keletnémet üzemekben.¹⁷ A harmonikus konszenzusra azonban kósza árnyék is vetődött: 1968 márciusában a Drezdában megtartott „hat szocialista ország párt- és állami vezetőinek értekezletén” Kádár az új, reformelkötelezett csehszlovák vezetés védelmezőjeként szólalt felt.¹⁸ Ulbricht természetesen más véleményt képviselt, ő már akkor kiátkozta Dubčeket és a prágai tavaszt. Augusztusban viszont együtt vonultak be.

A hagyományos magyar–keletnémet viszony a felszínen töretlen maradt. 1968 májusában Budapesten megünnepelték a két ország közötti barátsági és együttműködési szerződés aláírásának első évfordulóját.¹⁹

Az egyensúlyt az a bizonyos „harmadik ország” fenyegette, és már-már el is billentette. A Német Szövetségi Köztársaságban ugyanis időközben nagy fordulat állt be. 1966 decemberében a gazdasági recesszió következ-

¹⁶ PA AA MfAA. DOK. 233–236.

¹⁷ Uo.

¹⁸ HUSZÁR Tibor: *Kádár János politikai életrajza*. 2. köt. 1956–1989. Budapest, 2003.

¹⁹ A barátsági, együttműködési és a két ország közötti kölcsönös segélynyújtásról szóló szerződést a két ország küldöttsége 1967. május 19-én írta alá Budapesten.

tében nagykoalíció (CDU–CSU/SPD) jött létre, s Willy Brandt külügyminiszter az *Ostpolitik* jegyében egyfajta korai „keleti bővítést” szorgalmazott. Akkor még azt hitték, hogy a „liberális” Budapest lesz a legkönnyebben elérhető. A közeledési szándékot Rolf Lahr külügyi államtitkár tudatta 1967 januárjában magyar tárgyalópartnerével, Péter János külügyminiszterrel. Egyszerűen Kelet-Berlinnek végig kellett néznie, mi több, igazulnia az esküdt ellenség, a Szövetségi Köztársaság és a testvéri Magyar Népköztársaság közeledését. A folyamatnak különböző, ráadásul eleinte biztató stációi voltak. Kádár minden jel szerint kettős nyelven beszélt. 1967 májusában kelt értékelésében az Állambiztonsági Minisztérium pozitívan nyugtázta Kádár szereplését Karlovy Varyban, a tömb kommunista pártjainak találkozásán. Elégedetten konstataulta, hogy Magyarország és az NDK az európai béke veszélyforrásairól egyképpen vélekedik. A bonni paradigmaváltást a Stasi úgy magyarázta, hogy ezzel a „szocialista országokat akarják egymás ellen kijátszani”.²⁰ A véleményformálók mindegyike hazabeszélt. A Stasi „utazásbiztonsági” munkacsoportja nem sokkal a konferencia után Budapesten járt a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóságnál (KEOKH), és veszélyes előjeleket tapasztalt. Az NDK-szakértők csalódottan konstataálták, hogy a magyarok megkönnyítették a be- és átutazási feltételeket azoknak a külföldieknek, akik „érdekesekek” számukra.²¹ Márpedig hazánk ezeken a személyeken Nyugat-Németország, Nyugat-Berlin és természetesen más nem szocialista országok polgárait értette. Szembe kellett nézni a realitással!

1969. augusztus 19-én megnyílt a Majna-parti Frankfurt és Budapest között a légi összeköttetés, az első Lufthansa repülőgép fedélzetén pedig nem teljesen véletlenül a bonni külügyminisztérium politikai osztályának vezetője ült. A landolás után néhány órával a hivatalnok már a Bem rakparton tárgyalt. A beszélgetés tartalmát furcsa módon Knobbe elvtárs, az NDK nagykövetségének munkatársa bizalmas táviratban, eléggé gyermeges stílusban tudatta feletteseivel: „A bonni küldött a beszélgetésen arra próbált választ kapni, hogy készen áll-e a magyar fél a Lahr-látogatás²² során (...) felmerült kapcsolatok folytatására. Házi [Árpád] elvtárs erre azt kérdezte tőle, hogy van-e Nyugat-Németországnak jó barátja a világon. Amikor a vendég igennel válaszolt a kérdésre, Házi tovább érdeklődött,

²⁰ Bundesbeauftragte für Staasi Unterlagen (BStU) MfS Sekr. D. Min.) Nr. 1435. Teil 1.

²¹ BStU MfS-HA VI Nr. 10977.

²² Rolf Otto Lahr külügyi államtitkár.

hogy Nyugat-Németország készen lenne-e egy harmadik állammal szövetségzni e barát ellen. Amikor a bonni megbízott nemmel válaszolta meg a kérdést, [Árpád] nyíltan kijelentette, hogy a Magyar Népköztársaság ugyanezen elv szerint cselekszik, és köztudott, hogy az NDK Magyarország szoros barátja és szövetségese. A bonni képviselő ezután csodálkozásának adott hangot e nyíltság kapcsán.” A Spree-parti címzettek minden valószínűség szerint értékelték a megfigyelő szemfüles sorait. Abban az évben ugyanis az NDK Irakkal, Kambodzsával és Szudánnal írta alá a diplomáciai szerződést. Walter Ulbricht nyilván azzal vigasztalta magát, hogy ezáltal is fokozza a Német Szövetségi Köztársaság elszigeteltségét. Ezt a célt megvalósítandó, Ulbricht június 3-án levélben fordult Kádárhoz és megkérte, szóljon egy-két jó szót érdekében Bagdadban, Phnom Penben és Kartúmban, valamint dicsérje meg ezeket az országokat, amiért „megvédték magukat a neokolonista Hallstein-elvvel szemben”. Levelének következő bekezdésében Ulbricht rátért az arab országokra, s Kádár ismét szembesült arabbarát kollégája másik vesszőparipájával: „Az arab államokkal szemben is ki kellene hangsúlyoznunk, hogy a Szövetségi Köztársaság Izraellel kialakított imperialista szövetségével az arab országok ellenségeként leplezte le magát. Izrael ama igénye, hogy egyedül ő képviselje az egész világon élő zsidóságot, gyakorlatilag összehasonlítható azzal a nyugatnémet igénnyel, hogy minden német ember nevében ők szólaljanak meg.”²³ Az NDK Államtanácsának elnöke a továbbiakban azzal fenyegetőzött: ha az NSZK nem tér jobb belátásra, a közeljövőben Burmát, Szíriát és Jement is maga mellé állítja.

Ezt a nyári feljegyzés- és levélváltást átszötte némi képmutatás, ráadásul mindkét ország részéről: 1969 áprilisában az NSZK az NDK tudomására hozta, hogy készen áll elismerni az Odera–Neisse-határvonalat, tehát megteszi az első lépést a Hallstein-doktrína feloldásához. Továbbá az NSZK csatlakozott az atomsorompó-egyezményhez, s így a Brandt vezette új kormány (SPD/FDP) szeptember végén az enyhülés jegyében látott munkához. A kedvező jelek Budapesten meleg fogadtatásra találtak. Péter János külügyminiszter 1970 januárjában a nyugatnémet állami televízió (ARD) műsorában ékes németséggel hozta a nézők tudomására, hogy Magyarország, miközben lelkesen üdvözlöi a „felszínes álnyugalom” befejeztét,

²³ BArch DY 30/3661. – Az NSZK külpolitikájának alapelve az 1960-as évek végéig. Eszerint az NSZK az egyedüli legitím német állam, nem ismeri el az NDK-t, és megszakít minden kapcsolatot azokkal az országokkal, melyek elismerik azt.

a jelen helyzetben kész javítani a viszonyát Bonn-nal, elsősorban gazdasági tekintetben.²⁴ Kádárnak már nem kellett sokáig tartania a hátát Walter Ulbricht előtt – igaz, ekkor a megoldás még csak a csillagokban volt megírva. Egyelőre az ideológiai fenntartások erősebbek voltak. Mielke birodalmában a hagyományhoz híven úgy vélekedtek, hogy az NSZK-polgárok a „politikai diverzió eszközeit” alkalmazzák a keletnémetekkel szemben, érte ezen a nyári szezon alatti találkozásokat Magyarország területén. Az *NDK-polgárok idegenforgalma a Magyar Népköztársaságban 1970-ben*²⁵ című értékelés ugyancsak vészjóslóra sikeredett. Még szerencse, hogy az események felvették saját dinamikájukat, s a németek kiszáratva egyenesen elképesztették a világgözüvéleményt. 1970 márciusában és májusában Erfurtban, majd Kasselben találkozóra került sor a két német állam kormányfője, Willy Brandt és Willi Stoph között, majd tető alá hozták a Nyugat-Berlinre vonatkozó négyhatalmi megállapodást. A Szovjetunió megkezdte konzulátusának építését Nyugat-Berlinben. Megkötötték a két Németország alapszerződését, valamint a kelet- és a nyugatnémetek „állandó képviselőt” delegáltak egymás fővárosába.

1971 februárjában az NDK alig feltűnően – igaz, nem teljesen önzetlenül – kedveskedett a magyaroknak. Moszkvában már sejtették, hogy ez lesz Ulbricht egyik utolsó nemes gesztusa: „A Német Demokratikus Köztársaságból érkező orvostanhallgatók képzésére a Német Demokratikus Köztársaság tulajdonaként ingyenesen átruházott a Magyar Népköztársaság Minisztériumára 40 darab Zeisz-mikroszkópot [sic!].” A behozatali vámilletéket hazánknak kellett fizetnie.²⁶ 1971 májusában Ulbrichtot megbuktatták, és a stafétabotot riválisa, Honecker vette át. Az új éra első eseményei közé tartozott a pécsi, a szekszárdi, a szombathelyi és a tatabányai könyvtárak megajándékozása: az NDK-követség egyik munkatársa városonként 500 darab könyvet adományozott a helyi olvasótábornak.

Maga Honecker is közeledett. 1971 novemberében meleg hangú levélben köszönte meg Kádárnak, hogy Magyarország az NDK-nak a következő esztendőben 100 000 tonna kenyérgabonát szállít, és arra kérte, mérlegelje további 50 000 tonna biztosítását.²⁷

²⁴ PA AA B 42-1392.

²⁵ BStU HA V-17027.

²⁶ PA AA MfAA. DOK. 233–236.

²⁷ BArch DY 30/2490.

Közben némi izgalom támadt. 1972. március 29-én, a Budapesten sorra kerülő nyugatnémet–magyar barátságos labdarúgó-rangadó előkészületeként a Stasi többoldalas operatív tervet készített,²⁸ mert tartott az NDK-s szurkolók tömeges jelenlététől. A félelem, mint oly gyakran, most is vaklármának bizonyult. A nyugatnémetek 2:0-ra győztek, és talán ez a két gól lendítette ki a magyar–NSZK diplomáciai tárgyalásokat a holtpontról.

Az 1972. novemberi parlamenti választásokat az NSZK-ban a megerősödött szociálliberális koalíció nyerte meg. Ha az NDK vezetői szívükre tették kezüket, vagy az értelemre hagyatkoztak, nem emelhetek kifogást a továbblépés ellen. A következő év elején a magyar külügyminisztérium az MSZMP KB Politikai Bizottságának előterjesztést adott át a Magyar Népköztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság kétoldalú kapcsolatairól.²⁹ 1973 decemberétől az NDK budapesti nagykövete kénytelen-kelletlen tudomásul vette, hogy ezentúl a diplomáciai rendezvényeken egy rajnai akcentussal beszélő kolléga is jelen lesz.

A legenda szerint Günter Kohrt elvtárs a magyarokat a biztonság kedvéért nyomatékosan megkérte, hogy a fogadásokon Hermann Kersting urat még véletlenül se ültessék mellé.

Kezdetét vette egy új korszak.

*

„Tisztelt Honecker elvtárs!

Személyes kéréssel fordulok Önhöz. Illetékes szerveink megkezdték a magyar párt- és kormányküldöttség közeljövőben esedékes NDK-beli látogatásával kapcsolatos konkrét kérdések megbeszélését. Ennek során az Önök képviselője megemlítette, felmerült egy olyan szándék, hogy engem az NDK magas kitüntetésében részesítenek.

Ezzel összefüggésben megemlítem: több mint húsz éve hatályban van egy belső határozat, amely szerint nálunk aktív P.B. tag, illetve K.B. titkár kitüntetést nem kap, kivéve, ha születésének valamely (60., 70. vagy annál magasabb) kerek évfordulója van. Ez nálunk széles körben ismert elv és gyakorlat, s persze nem független teljesen ettől a külföldi kitüntetésekkel kapcsolatos álláspontunk sem.

²⁸ BSTU MfS-Ddl/Dok Nr. 001654.

²⁹ MOL M-KS 288. f. 5/602. ó. e.

Emberileg nagyra értékelem, és hálás vagyok Önöknek külön azért a szándékért, hogy magas kitüntetésben kívántak részesíteni (...). Viszonyunk régi, személyes barátságunk alapján bízom abban, hogy Ön, kedves Honecker elvtárs megérti személyes kérésem s annak indítékait” – írta Kádár János 1977. február 22-én.³⁰

Kádár és delegációja pontosan egy hónappal későbbre tervezte a kelet-berlini utat. Addig mindenképpen rendezni kellett az ügyet, illetőleg Honeckernek el kellett állnia tervétől, amelyet a KB PB 1977. február 15-i ülése óta dédelgetett magában. Aznap, egy sor más nagypolitikai kérdés mellett, rendelkeztek afelől, melyik napon fogják Kádár Jánost a születésnapjára kitüntetésében részesíteni. Mellesleg a Marx Károly Érdemrend témája előtt vitatták meg a saarbrückeni származású Erich Honecker interjúját, amelyet a *Saarbrücker Zeitung*nak adott, s amely közvetlenül megjelenés előtt állt.³¹ Az NDK-pártvezetőnek több kényes kérdést is nekiszegeztek. Az egyik így hangzott: mit szól hozzá, hogy Leonyid Brezsnyev és Kádár János elfogadta a szövetségi kancellár meghívását, és hamarosan Bonnba utaznak? Honecker ebben nem látott semmi rosszat, sőt még elégedett is volt. Öröme és reménye mindazonáltal vesztit súlyából, hiszen a többi kérdésre adott feleleteiből a „nyugatnémet provokáció” még véletlenül sem maradt ki. Német szójárással élve a választ „csínján kellett élvezni”. Ezzel Helmut Schmidt kancellár is így lehetett, aki a *Spiegel* hírmagazin szerint nem bízott meg Honeckerben; úgy gondolta, csak ígéri a dialógus folytatását, hogy cserébe régi-új követelésekkel rukkolhasson elő.

De ne vágjunk az események elébe, maradjunk a kelet-berlini utazásnál.

1966-hoz hasonlóan most is nagyon várták az MSZMP főtitkárát, és alaposan felkészültek a fogadására. A sokszorosított programfüzetet március közepén a külügyminisztérium protokollosztálya nagy borítékban elküldte a KB protokollosztályára azzal a kéréssel, nyissák ki, a példányokat helyezték bele egyenként a mellékelt borítékokba, és ezeket a napilapokkal együtt 19-én szombaton küldjék tovább a PB elvtársainak.³² A két nyelven készült kis füzet 43 oldalas volt. A tagoknak és a póttagoknak saját időbeosztásuk végett tudniuk kellett, mi vár rájuk a következő napokban. Ez az „alapos felkészülés” azonban már nem volt a régi. 1977-ben, ép-

³⁰ BArch DY 30/2490.

³¹ BArch DY 30/ J IV 2/2/ 1657.

³² BArch DY 30/9499.

pen március idusán, a kelet-berlini Politikai Bizottság számos „egyszerűsítési” határozatot hozott.³³ Az egyik a külföldről érkező állami vendégek üdvözlésére és búcsúztatásra vonatkozott: redukálni kellett a protokolláris intézkedéseket, ami gyakorlatilag azt is jelentette, hogy a repülőtérre kiutazó személyek listáját a Titkárságnak kellett összeállítania. A racionalizálás jegyében már csak a legfontosabb elvtársak jelenhettek meg ezen az eseményeken. Új volt továbbá, hogy érkezéskor és induláskor a vendégnek a díszlövés után nem kellett üdvözölnie a díszszázadot, csak épp el kellett előtte lejténie. Legalább egy reggeli-, ebéd- vagy vacsorameghívást a vendéglátónak kellett kezdeményeznie és lebonyolítania, ám az itt elhangzó pohárköszöntőket már egyeztetni illett a meghívott féllal. Ezen a rendezvényen kötelező volt eljátszatni a vizitáló ország himnuszát. A vendégnek nem kellett feltétlenül viszonznia az étkezésre szóló meghívást, ám, ha erre mégis sorra került, nem szükségeltetett feltétlenül tósztot mondani. A koszorúzást 1977-től már csak akkor illett katonai ceremóniának kísérenie, ha államfők és nem azok helyettesei jártak az NDK-ban. A fasizmus áldozatainak emlékművénél kötelező volt a virágletétel, további emlékhelyeken fakultatív. Ezeket a könnyítéseket az utolsó pillanatban még megpróbálták a Kádár-látogatásba belecsempészni. Volt, ami sikerült belőle, volt, ami nem.

Érdekes módon az új utasítások a „társadalmi erőknek” nevezett emberláncok megszervezésére nem vonatkoztak. Ellenkezőleg: erre igen nagy súlyt helyeztek, előre fixálták a helyszíneket, szinte méterről méterre. Ezt a munkálatot a nemzetvédelmi miniszterre bízták. A látogatás komplett előkészítését többtagú stáb végezte, Hermann Axen PB-tag vezetésével. A több évtizedes gyakorlatnak köszönhetően a szervezést az elvtársak csak úgy kirázták a kisujjuktól.

Az NDK budapesti nagykövetsége megírta a bizalmas országismertetőt, amelyben ezúttal a „probléma” és a „nehézség” kifejezés többször is felmerült. Ezek fölött nem lehetett átsiklani. A magyar népgazdaság fejlődési üteme elmaradt a várthoz képest, az életszínvonal a tervezettnél szerényebb mértékben emelkedett, és az áremelések is politikailag negatív hatással jártak. A polgárokat mindez elbizonytalanította, ami a lakosság bizonyos köreiben rezignációhoz vezetett. A jelentés szerzője a következő oldalakon az ipar és a mezőgazdaság szerényebb vívmányait részletezte, ám

³³ BArch DY 30/ J IV 2/2/ 1662–1663.

ezután szóba került az értelmiség is. A nagykövetségi alkalmazott ekképpen értelmezte a helyzetet: „A dolgozó értelmiség egyre nagyobb szerepet játszik a szocializmus építésében. (...) Az MSZMP a művészi értelmiséggel szemben óvatos politikát folytat, amely arra irányul, hogy megnyerje az értelmiségieket a szocializmus ügyének. Az MSZMP engedélyezi az összes művészi kifejező formát és a művek eredményeit a társadalmi jelentőségük és mondanivalójuk alapján értékeli. (...) Mindazonáltal a pártmunkában továbbra is gyengeség érzékelhető, az osztály szempontú megközelítés megnyilvánulásainak, valamint a peremproblémák kezelése terén. Az értelmiség körében megtalálhatóak egyes esetekben a szocializmus ellenségei, akik a múltban gyakran hallatták hangjukat, és akik jelenleg a »Charta 77« szocialistaellenes erőivel szolidarizálnak. Jóllehet ezeknek a személyeknek az MNK értelmiségi körében nincs bázisa...”³⁴ Így hangzott a diplomatikus figyelmeztetés egy belső kör számára. Gerhard Reinert nagykövet a *Neues Deutschland* március 22-i számába cikket írt – no persze ebben már csak szépről, jóról valamint a gyümölcsöző kapcsolatokról volt szó. A kábítás, mint trükk, most is célravezetőnek bizonyult, s így a sajtómunkát is gördülékenyen lehetett koordinálni.

A delegációt német részről 13 újságíró, 9 fotós és egy gyors- és gépiró kíséerte. A *Neues Deutschland*-ban megjelenő első cikkeket, amelyek egyebek mellett Kádár életrajzát és az „emberfalak” képzésére szólító felhívást tartalmazták, március 16-ig ellenőrzés végett le kellett adni a külügyminisztérium sajtóosztályán. Az érkezés napján, március 22-én, kedden a lapokban magyar nyelvű szalagcímek jelentek meg. A repülőtéren a magyar delegációt mintegy 20 magas rangú keletnémet személyiség és a magyar nagykövetség vezető munkatársai fogadták. Tehát már nem 40-en, mint 1966-ban. A szó valódi értelmében csak egy külföldi képviseltette magát Schönefelden: Abdelhafid Mansouri algériai nagykövet, a diplomácia tisztelet doyenje. A hivatalos nagyságok árnyékában a keletnémet dolgozók tízezrei várták a nem menetrendszerű Tu-134-es repülőgép földet érését, a repülőtér északi külön szektorában.

Kádár Jánost és kíséretét ismét a Schloss Niederschönhausenben, a kormány vendégházában szállásolták el. (Másfél hónappal korábban Luis Corvalán chilei kommunista pártvezető vendégeskedett Pankowban.) Kádár és Honecker az oda vezető harminc kilométeres utat nyitott limuzin-

³⁴ PA AA MfAA. C 4499.

ban tette meg. Az „állami” Volgát a Szovjetunióból importálták. A hosszú konvojt motoros rendőrök kísérték. Az aznapi csúcshőmérséklet 9 fokra szökkent fel.

Kádár utoljára 1969-ben, az NDK fennállásának 20. évfordulóján vendégeskedett itt. Azóta eltelt 8 esztendő, és az NDK-ban is fejlődött a technika. A palota-vendégház telefonközpontját kibővítették, a nulla gomb megnyomása után bármely berlini előfizetőt telefonvégre lehetett kapni. A külföldet továbbra is a központ kapcsolta. Kádár Jánosnak nem volt készülék a szobájában, vagy titkosították a számát. Lázár elvtársat a 114-es melléken lehetett elérni; nem tudjuk, hányan keresték. Ha nem sikerült az összeköttetés megteremtése, „felvilágosításért vagy egyéb támogatásért a Protokoll Osztály rezidenciabeli ügyeleteséhez” lehetett fordulni.

A szoros program már aznap elkezdődött. Erich Honecker a koszorúzások után az Államtanács épületében, a Marx Károly téren fogadást adott magyar kollégája tiszteletére. Ezen részt vettek azok az elvtársak a PB-ből, akik éppen a fővárosban tartózkodtak. A vacsorát a magyar himnusz vezette be. A pincérek előételként – legalábbis így vélte tudni a nyugati propaganda – spreewaldi hagymalevest szervíroztak. A berlini vendéglőkben – ha szerepelt a kínálatban – a szorb konyha állítólagos büszkesége, a *Spreewalder Zwiebelsuppe* volt az egyik legiztelenebb étel: csontlevesben főtt hagyma és dúsításként egy kis rántás. Előkelőbb körökben főtt marhahúst is tettek hozzá, tehát az Államtanács elnökének szakácsa biztosan kedveskedett vele a magyaroknak. Kádár azonban még a vegetáriánus változattal is jobban járt volna, mint a rendjellel, amelyet azon a bizonyos februári PB-ülésem hozott határozat értelmében éppen ezen napon, 20 órakor kapott volna meg. (És a hivatalos vacsora csak ezután, 20.30-kor kezdődött volna.)

Ideje volt, hogy a vendéglátó Honecker felolvassa a pohárköszöntőt, amelyet szövegírói előkészítettek, és aláhúzták benne a hangsúlyozandó fordulatokat. Ez a procedúra is rutinnak számított; az elnök egészen 1989-ig szó szerint mondta fel az előtte fekvő szövegeket. Honecker közheleki ezúttal is egyhangúan csengtek: „Nagy örömünkre szolgál”, „Kádár János – a kommunizmus győzelméért vívandó küzdelem kiemelkedő harcosa”, „a látogatás kimagasló esemény baráti kapcsolatunkban”, „szövetségünk szoros, és együttműködésünk mérlege minden területen pozitív” stb. Ezután tért át az összegzésre: „Azt mondhatjuk, hogy a Helsink-i Értekezlet óta az enyhülés érdekében fontos eredmények születtek. (...) Ahogy az

elmúlt események mutatják, az elért eredményeket konzekvensen meg kell védeni az enyhülés ellenségeivel szemben, és minden további pozíciót nehéz harcban kell kivívni.”³⁵ Az „elmúlt események alatt” Wolf Biermann énekesnek az NDK-ból való erőszakos kiebudalását érthette. A *Neues Deutschland* másnapi száma közölte a pohárköszöntőt, amelynek szövege teljes egészében megegyezik a NSZEP *Kapcsolatok Magyarországgal* fondjában fellelhető levéltéri dokumentum mondataival; ez perdöntő bizonyíték arra, hogy a szocialista aranyidőkben a tolmácsoknak könnyebb dolga volt.

A magyar–NDK pohárköszöntők történetében mindazonáltal ismerünk egy kisebb kisiklást. Fock Jenő 1967. május 19-én, az NDK párt- és állami küldöttségének adott ebéden nem teljesen nyomdakészen fogalmazott, úgyhogy a köszöntő az NDK sajtójában erősen „lektorálva” látott napvilágot. Fock eredeti mondatait azonban, hála a gyorsíróknak, archiválták: „Tekintettel a mai nagygyűlésre és arra a tényre, hogy a tósztokban már oly sok szó esett a szerződésről, úgy gondolom, nem szükséges, hogy én is erről beszéljek. Úgy gondolom, elegendő, amikor itt azt mondom, hogy azt, amiről olyan tréfásan (*spassig*) tárgyaltunk a Parlament kupolatermében, nagyon komolyan veszem. Még akkor is, ha Kádár elvtárs kételkedik abban, amit most mondok, azt szeretném mondani, hogy a kormány a párt vezető szerepét nagyon komolyan veszi. A kormányon belül is nagyon komolyan vesszük, hogy a meghozott határozatokat kollektív felelősséggel teljesítsük.”³⁶ Fock ezen a határozaton a két hónappal korábban aláírt baráti és kölcsönös segélynyújtási szerződést értette. Tegyük hozzá: a kontraktust a bonni külügyben is érdeklődéssel, ám meglehetősen kritikus szemmel olvasták. Akkoriban is a preambulumba, pontosabban annak hiányosságai (például a határok sérthetlenségének alapelve) és a helytelen megfogalmazásba (például Nyugatnémet Szövetségi Köztársaság) kötöttek bele.³⁷

Most, tíz évvel később, ezt a szerződést kellett aktualizálni, és ezért volt a látogatás. Berlint magyar zászlókkal díszítették fel, és Magyarország közelségét március 22-én, este 20 órától a rádió „budapesti ritmusokkal” igyekezett jelezni: az éterben Kovács Kati és Koncz Zsuzsa énekelt.

³⁵ BArch DY 30/2490 .

³⁶ PA AA MfAA. C 790/70. Fiche 1.

³⁷ PA AA B 42-1051.

Ez után a bemelegítés után másnap kezdődött a program. Az 1966-os látogatáshoz képest újdonságnak számított, hogy a külügyminisztérium számszerűsítette, melyik helyszínen, milyen vastkos emberláncnak kell Kádárékat üdvözölnie. Eszerint a legtöbb ember – írdd és mondd: 30 000! – Mitte kerületben, egészen pontosan a Karl-Marx-Alleen található Strausberger tér és Prenzlauer Alle között integetett Kádárnak. A Humboldt Egyetem előtt 12 000-en várták, Friedrichshain kerületben 20 000-en, az Alexander Platz közelében a Tanítók Háza és a Virágbolt között 5000-en. A kirendelt „önkénteseknek” 11 jelmondatot kellett betanulniuk. A legeredetibb így hangzott: „Szívélyes üdvözet barátainknak és elvtársainknak, János Kádárnak és György Lázárnak!” (Az utóbbi keresztnév kimondása nem a németek erőssége, a „gy”-ből fonetikusán „gyi”-re hallható ki.) A berliniek érzését Hans-Wilhelm Klix, a limuzin sofőrje így érzékelte: „Mi, berliniek, jó vendéglátók vagyunk, ha barátok látogatnak meg bennünket. Munkájukat és harcukat ezerszeres *Willkommennel* viszonzunk.” Hedwig Schwarz munkásasszony, aki a díszbe öltözött Schönhauser fasoron lengette a magyar zászlót, imígyen nyilatkozott: „A szocialista államközösség testvéri közössége az európai béke és enyhülés legfontosabb garanciája.”³⁸

Ha helyesek voltak az emberlánc szemeire vonatkozó adatok, szerdán mintegy 70 000 kirendelt berlini látta, hogy Klix a vendégeket Köpenickbe fuvarozta, ahol a kerület ipari büszkeségét, a Wilhelm Pieck Kábelműveket látogatták meg. Az iparóriás 12 üzemében 17 000 dolgozót foglalkoztattak. A nagy konszernt mellesleg az NDK-ban a kábelek és csövek kizárólagos gyártójaként és forgalmazójaként ismerték.

A berlini üzem bejáratánál Kádárt öt kéksisakos FDJ-lány virágcsokorral fogadta. Mögöttük a „Karl Liebknecht” munkásórzászlóalj sorakozott fel. Kádár János sokáig időzött a huzalcsavarozóban, a fémnyomóban és a faliújság előtt. Felsorakoztak a kiváló dolgozók és Gondár Gyula, a magyar vendégmunkások szerelőkollektívájának párttitkára. Kádár megdicsérte honfitársait: „Tevékenységetekkel hozzájárultok a két nép jólétéhez.”³⁹

A látogatás végén Kádár kapott néhány belső terjesztésű *Das Kabel* újságot, egy kábeldarabokból megformált tévétornyot, egy 110 KV-os repre-

³⁸ *Neues Deutschland*, 1977. március 23.

³⁹ *Das Kabel*, 1977. március 30. – *Freue Deutsche Jugend*, az NDK hivatalos ifjúsági szövetsége.

zentatív mintakábel és a gyári munkásörség zászlaját. Ez utóbbit Budapesten tovább kellett adnia egy jól teljesítő, kipróbált munkásöregységnek. A magas rangú magyar látogatónak továbbá kilátásba helyezték, hogy postán egy kábelekből kidolgozott medvét is kap ajándékba. Kádár a berlini kábelesek kedvességét egy, a Tanácsköztársaság munkáshatalmát szimbolizáló szobrocskával viszonzta, majd bejegyzett néhány sort a brigádnaplóba. Végül átadta a partner Magyar Kábel Művek jókívánságait.

Az első műszak véget ért. A munkások beáramlottak az ebédlőbe. Három árkategóriában (1 márka; 0,70 márka; 0,50 márka) lehetett menüt választani. A főszakács a kalóriamennyiséget is megadta, és ügyelt a vonalakra: aznap egyik fogás sem érte el az ezer kalóriát. Legízletesebb falatnak a sült halfilé ígérkezett.

A magyarok programja a Központi Bizottságban folytatódott, ahol nagyszabású konferenciát tartottak a párt politikai munkájáról. Ezen 900 pártfunkcionárius vett részt az ország egész területéről, közöttük a Centrum Áruház egyik brigádvezetője és a Maxim Gorkij Színház intendánsa. A hozzászólások után Erich Honecker kedvesen (ám kitüntetés nélkül), úgymond, előre gratulált Kádár János 65. születésnapjára. A keménypapírra nyomtatott, piros iniciáléval díszített üdvözlőkártyát a jeles napon, május 26-án juttatta el hozzá.

Május 24-én délelőtt Erich Honecker ellátogatott tárgyalópartneréhez a Schloss Niederschönhausenbe. Amire Kádárnak 1966-ban nem volt ideje, most bepótolták: nagy sétát tettek az ősparkban, a kétszáz éves juharlevelű platánfák, közönséges gyertyánok és kocsányos tölgyek lombozata alatt. A friss levegőn országaiuk sikereiről diskuráltak, majd visszavonultak Wilhelm Pieck dolgozószobájába, hogy átbeszélhessék Kádár utazásának legfontosabb eseményét, amelyre aznap délután került sor: az NSZEP KB főtítkára, az MSZMP KB főtítkára és a Magyar Népköztársaság minisztertanácsának elnöke aláírta az új, 11 cikkelyt tartalmazó szerződést a barátságról, együttműködésről és kölcsönös segélynyújtásról. Az Államtanács épületében még a plafonról is magyar zászlók lógtak, a léggör ünnepestélyes volt. A szignálás után pezsgővel koccintottak.

A politikusok a történelmi eseményt közvetlenül ezután a húsz évvel később azbesztgyanússá vált és lebontott Palast der Republikban (Köztársasági Palota) szervezett nagygyűlésen egybegyűlt 4000 meghívottal is tudatták. Ismét elhangzott a magyar himnusz. A hangulat tetőfokára hágott, amikor Erich Honecker átnyújtott Kádár Jánosnak egy háromméteres

plüssmacit, Berlin városának a jelképét. A *Neues Deutschland* fotósa elcsípte a pillanatot: Kádár János boldog mosolyát, amellyel szemrevételezi a kedves meglepetést. Utána közösen elénekelték az Internacionálét. A magyar kedélyességet ismerve, valószínűleg nem tévedünk, ha feltételezzük: a soron következő vacsorán, a magyar követségen, az új barátot is asztalhoz ültették. A márciusi leegyszerűsítő szabályzatot azonban, sajnos, egyik fél sem tartotta be: Lázár és Stoph is tartott pohárköszöntőt. Legkésőbb a követség felé vagy innen hazafelé a magyar küldöttség az Unter den Lindenen található Zeughaus, azaz a Német Történelem Múzeuma előtt utazott el. A homlokozaton Kádár és Honecker arcképe virított.

A sajtó megint kitett magáért, noha a „delegációk, találkozások, üdvözlőtíráások, akkreditálások stb. hírközlése” témában hozott nevezetes márciusi PB-határozat jóvoltából kicsit szabadabb kezdet adtak kapott. Immár nem volt kötelező szóról szóra publikálni az ADN-hírügynökség anyagait. A testvérpártok és a kormányok állami látogatásai alkalmával kiadott kommunikét csak a vezető *Neues Deutschland*-ban kellett közölni, s ezen felül a külföldi vendégekkel való találkozásokról a korábbi szokásoktól eltérően rövidebben és velősebben kellett jelenteni. Protokolláris rendezvényeken megjelenő PB-tagok és póttagok nevét ábécésorrendben, funkciójuk megjelenítése nélkül lehetett csak közölni. Nehéz megállapítani, mennyi „jött át” a változtatási javaslatokból. A másnapi sajtó „történelmi horderejű szerződésről” beszélt, és dicsőítette a magyarokat: „A magyar nép történelmi útját tövisek szegélyezték, ezeket a mérhetetlen nehézségeket kellett leküzdeni ahhoz, hogy elérjük a jelenlegi állapotot.”⁴⁰ A királyi többes a szerződés mellett a két ország közötti példaértékű kapcsolatokra is vonatkozott: a 60%-kal emelkedő árucserére. Úgy tervezték, hogy ennek értéke 1980-ra eléri a 4,9 milliárd rubelt. A nagy esemény híre, annak rendje és módja szerint, elért Moszkvába. A *Pravda* egy „törhetetlen barátság manifesztálódásáról” jelentett.

Az NDK-ban élő szorb kisebbség lapja, a *Nowa Doba* mellesleg még a látogatás előestéjén megírta, hogy az *Ikarusowych zawodow w Szekesfehervaru (Madzarska ludowa republika)* 80%-ban a KGST-országokba szállít autóbuszokat (*do krajow RGW* – tehát a kis szláv nyelv könnyörtelenül átvette a német rövidítést).⁴¹ A tárgyalás Erich Honecker és Kádár János között baráti hangulatban zajlott. Egyébként az Ikarusról a

⁴⁰ *Neues Deutschland*, 1977. március 15.

⁴¹ *Nowa Doba*, 1977. március 22.

közele Drezdában megjelenő *Sächsische Zeitung* írt közérthetően: eszerint az NDK-ban furikázó autóbuszok 92%-a Ikarus, és a magyar partner éppen az előző évben adta át a húszezredik darabot.⁴² Kádár látogatásának tehát nagy sajtója volt, noha ezekben a napokban egymást követték a nevezetes események: ebben az évben ünnepelte a keleti tömb a Nagy Október 60. évfordulóját, kezdetét vette a Beethoven-émlékév, márciusban Lipcsében megnyitották a nemzetközi könyvvásárt, egyszerre több nyugatnémet városban a békéért tüntettek, s végül, de nem utolsósorban, 75 évvel azelőtt, Stuttgartban megjelent Lenin *Mit tegyünk* című műve.

Kádár János és elvtársai március 25-én kora reggel elhagyták szálláshelyüket, tudva, hogy kilenc nap múlva Fidel Castro és kísérete költözik be a szobákba.

Kádárékért a palotába csak hárman mentek: az Államtanács elnöke, az államfő és egy külpolitikai tanácsadó. A reptéren felsorakozó búcsúztatók megkérték barátait, hogy tolmácsolják üdvözlésüket az egész magyar dolgozó népnek. A magyar kormánygép 10 órakor szállt fel a berlini légtérben. 10 óra 13-kor Wilske repülőgép-kísérő felvette a kapcsolatot az őrtonnyal, és beolvasta Kádár János üzenetét, amelyet Herzog elvtárs jegyzett fel. „Kedves Honecker elvtárs! A Német Demokratikus Köztársaság területe fölött átrepülve, fogadja még egyszer köszönetemet a baráti fogadtatásért...”⁴³ Az írógépen megszerkesztett fogalmazvány eljutott Honecker titkárságára. A már többször említett egyszerűsítési határozat szerencsére nem vonatkozott arra, hogy a levegőben és a levegőből mit szabad diktálni és továbbítani a földre.

Kádárék épségben hazaértek. Mindkét fél elégedett volt – ezt igazolta a sajtó. A barátsági szerződést és a hozzá kapcsolódó közös közleményt szóról szóra közölte a másnapi *Neues Deutschland*, amely még Németh Gyula németül megjelent útikönyvének⁴⁴ a recenzióját is lehozta. Magyarország megint téma lett. Április első hetében a berlini tévétorony körül 17 magyar könyvkiadó 2200 könyvét állították ki. Írók, szerkesztők, fordítók és kiadók számára szép időszak volt ez: Magyarországon évente 30-35 keletnémet irodalmi művet jelentettek meg.

Honecker azonban e nagyra tartott 1977-es, „történelmi” jelentőségű látogatás után kénytelen-kelletlen szembenézett kollegája tágabb értelem-

⁴² *Sächsische Zeitung*, 1977. március 22.

⁴³ BArch DY 30/9499.

⁴⁴ GYULA Németh: *Ungarn, Reiseführer*. Corvina, Budapest, 1976.

ben vett népszerűségével. Igaz, csak közvetve, mert ő maga – a kelet-berliniek egy szűk körével egyetemben – nem nézte a nyugatnémet televízió adásait. Márpedig Kádár éppen ezekben az adásokban egyre többször szerepelt: 1977 júliusában Helmut Schmidt kancellárral, Hans-Dietrich Genscher külügyminiszterrel és más vezető személyiségekkel a kapcsolatok elmélyítéséről tárgyalt. Ezen a találkozón – amelynek létrejötté ellen Honeckernek állítólag nem volt kifogása – aláírták Magyarország és az NSZK között a kulturális egyezményt. A tárgyalások alatt különben Honecker is szóba került. Schmidt kvázi megüzenté neki: ha lehetővé tenné polgárai számára a szabad utazást, az emberek nem élnének vissza a lehetőséggel.⁴⁵ És megjövendőlte: mindez megnyugtatóan hatna az általános szituációra. Már sohasem fogjuk megtudni, mi lett volna, ha Kádár átadja Schmidt üzenetét, és Honecker megfogadja a jó tanácsot.

Kádárt a Bundeswehr díszszázada búcsúztatta a bonni repülőtéren. Két évvel később az MSZMP KB főtítkára ismét nyugatnémet képernyőkre került: Helmut Schmidt járt hazánkban, és az ARD öt és fél perces adásában igazi kulisszákat is mutattak: a koronát, a nagycsarnokot, az áruval teli élelmiszerüzleteket. Kádár Jánost 1977 és 1989 között összesen 19-szer vették fel nyugatnémet operatőrök – igaz, a keletnémet média szereplései többszörösen lekörözték ezt a számot.

Telt-múlt az idő, és az a bizonyos kitüntetésügy is megoldódott. Kádár János betöltötte 70. életévét, és Erich Honecker 1982. június 2-án, a Marx Károly-év előestéjén, Budapesten Marx Károly-érdemrenddel tüntette ki magyar kollégáját. Kádár 1983. november 30-án viszonzta ezt: a Schloss Niederschönhausenben Honecker 70. születésnapja alkalmából öltönyének jobb oldali hajtókájára tűzte a Magyar Népköztársaság gyémántokkal ékesített zászlórendjét.

A két osztályharcos ezután még háromszor látta egymást: 1985-ben a MSZMP XIII. kongresszusán, 1986-ban a Varsói Szerződés Tagállamainak tanácskozásán és az NSZEP pártértekezletén. Szó volt egy negyedik együttlétről is: 1989-ben Honecker meghívta a már lemondott Kádárt, hogy pihenje ki magát nála az NDK-ban.

Erre az utazásra azonban már nem került sor.

*

⁴⁵ Akten zur Auswärtigen Politik der Bundesrepublik Deutschland. (A Német Szövetségi Köztársaság külügyi politikájának aktái.) 1977.

A cikkben ismertetett dokumentumok természetesen nem rajzolják ki az NDK–magyar párt- és állami kapcsolatok fejlődésének vagy akár Ulbricht és Honecker, illetve Kádár viszonyának teljes képét. Sokkal inkább olyan protokolláris kísérletekről van szó, amelyek arra irányultak, hogy a nyilvánosság minél kevesebbet tudjon meg a két ország vezetői közötti személyes kapcsolat tartalmáról. Annál érdekesebb, hogy még e rendkívül óvatos megfogalmazásokból is kiviláglik a két pártvezetés formai, stílusbeli különbözősége, amely a történelmi előzményekből fakad. Az is egyértelmű, hogy a két leírt vizit között eltelt tizenegy év nagy változásokat hozott: a hetvenes évek derekán kezdetét vette mindkét rendszer eleinte lappangó válsága, amely 1989-ben bukásukhoz vezetett.